

Läkaren Lukas och hans diagnoser i Nya testamentet

I varje tidsålder har människans primära angelägenhet alltid varit hälsan. Människan har strävat efter att bibehålla sin hälsa eller bekämpa sina sjukdomar. Samtidigt har människan alltid försökt att finna meningen med sjukdom och lidande för att kunna förstå dessa bättre och för att kunna begripa hur dessa allmänna erfarenheter av sårbarhet kan infogas i en syn på världen och människans plats i denna. Den här översiktsartikeln beskriver hur man utifrån ett nytestamentligt perspektiv kan se på orsaker till sjukdom.

Vid studier av de olika skrifterna som ingår i Nya testamentet (NT) finner man främst tre övergripande orsaker till sjukdom.

Naturliga eller neutrala orsaker till sjukdom anges ofta när sjukdomen har en uppenbar förklaring, en sådan som vi i dag skulle betrakta som orsak till sjukdom. Det förekommer också sjukdomar där texten inte tar ställning till någon etiologi.

Demoner och orena andar kan vara förklaringen då Satans medarbetare besätter eller plågar till sjukdom.

Men det kan också vara Gud själv som intervenerar med straff i form av sjukdom.

Som textunderlag för denna genomgång av NT har i första hand använts Lukasevangeliet (daterat till 70-talet e Kr) och Apostlagärningarna (daterat till 80-talet e Kr). Begrundelsen för detta är följande: 1) De flesta typexempel på orsaker till sjukdom kan påträffas i dessa skrifter. 2) Författaren till verken anses enligt fornkyrklig tradition vara den Lukas, läkaren, som omtalas i andra texter i NT (2 Tim 4:11; Kol 4:14). Även om detta är omtvistat bland teologer, förtjänar dessa skrifter en särskild plats som underlag för en artikel i Läkartidningen.

De flesta referenser till sjukdom i NT ger inte någon ledtråd till vilken orsak som ligger bakom sjukdomen i fråga. Texten är neutral och tar inte ställning. Ofta konstateras bara att en person har en viss sjukdom och att denna sedan botas. Dessa sjukdomar kan bäst karakteriseras som varande av neutral etiologi eller orsakade av naturliga orsaker.

Några exempel på detta finner vi i Apostlagärningarna: »Då bars det dit en man som varit lam från födseln och som man varje dag brukade sätta vid en ingång kallad Sköna porten« (Apg 3:2). När Petrus och

SJUKDOM OCH HÄLSA
på Nya testamentets tid var ofta en fråga om tro. Paulus och Barnabas predikade i staden Lystra när en man som hade fötts med lama ben och inte kunde gå lyssnade till de heliga männen. Då Paulus såg att mannen hade tro kunde han botas – vilket också sker i den här oljemålningen av holländaren Adriaen van Stalbemt (1580–1662).

Städelsches Kunstinstitut, Frankfurt am Main
Foto: Ursula Edlmann/
Artothek

BLÄNDAD
AV GUD

Ibland kom sjukdom och lyten från högsta ort. Aposteln Paulus förlorade synen tillfälligt genom Guds försorg, och fick den inte åter förrän han upphörde med att förfölja kristna. 1600-talsmålaren Caravaggio återberättar händelsen i den berömda målningen »Pauli omvändelse«. Odescalchi Balbi Collection, Rom.

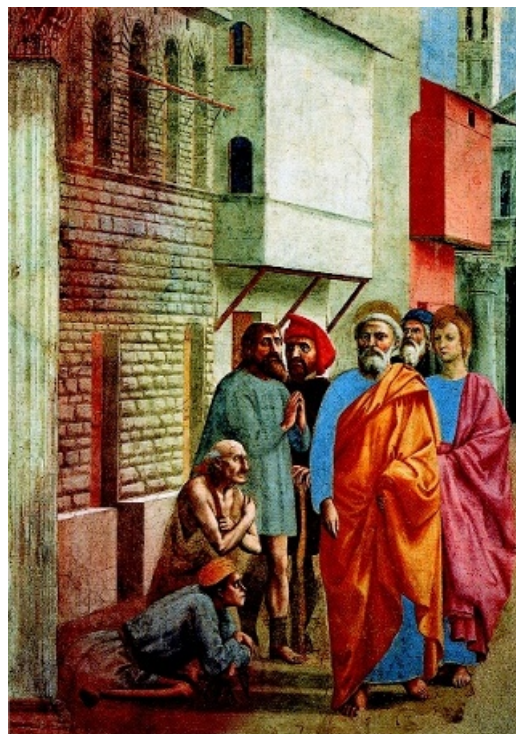
BOTADES AV
PETRI SKUGGA

När aposteln Petrus var på väg till templet föll hans skugga på en man, lam sedan födseln. Genast »... fick mannen stadga i fötter och vrister ...«, och var botad. Händelsen skildras på en väggmålning av den italienske 1400-talsmålaren Tommaso Masaccio. Sta Maria del Carmine, Florens.

Johannes gick upp till templet vid tiden för eftermiddagsbönen stötte de på denna man som bad om allmosor. Han botades: »... med ens fick mannen stadga i fötter och vrister ...« (Apg 3:7). »I Lystra fanns en man som inte kunde bruka sina ben; han hade varit lam från födseln och aldrig kunnat gå« (Apg 14:8). Denne man var åhörare när Paulus och Barnabas förkunnade sitt budskap i Lykaonien, och då Paulus såg att han hade tro kunde han botas. Då dessa män varit lama från födseln verkar det uppenbart utifrån ett rent diagnostiskt synsätt att de led av någon form av kongenital sjukdom.

Ett annat exempel på en naturlig sjukdom kommer från Första Timotheusbrevet. I slutet av brevet skriver Paulus följande till Timotheus: »Drick inte längre bara vatten, utan ta dig lite vin för din mage och dina ständiga krämpor« (1 Tim 5:23). Det är mycket möjligt att Paulus här är förespråkare för vinet som en sorts medicin för de magproblem som Timotheus verkar lida av. Att vinet hade terapeutiska effekter verkade vara allmänt känt. Plinius d ä (23–79 e Kr) skriver i sin »Naturalis Historia« att »Vin är en dryck för magen som skärper aptiten; vinet dämpar nedstämdhet och oro, driver ut urin och frossa, och inducerar sömn. Utöver detta så hejdar vinet kräkningar och mjukar upp abscesser. ... nyttan av vin kan knappast övergå av gudarnas kraft«. Det framgår inte av Timotheusbrevet vad orsaken kan ha varit, men det bekräftas att Timotheus hade besvär med magen. Dioskorides, författare till en medicinsk encyklopedi »The Greek Herbal«, ger ytterligare exempel på vinets användning: »... intag av en portion vin blandat med avföring från en get botar ikterus ...«, och »... en blandning av vin och torr avföring från en gris lindrar blodiga kräkningar och smärta från sidan«.

Ett annat sätt att förklara sjukdom var att beskriva dem som verk av demoner, orena andar eller onda krafter. Det finns åtskilliga exempel i NT på demonbe-

sättelser som orsak till sjukdom. Offren till demonbesättelsen domineras så mycket av en demon eller oren ande att de förlorar förmågan att kontrollera sina normala kroppsliga funktioner. Ibland tar sig denna oförmåga uttryck i så våldsamma konvulsioner att både offret och andra närvarande riskerar att skadas. Här kommer ett exempel från Lukasevangeliet: Jesus har precis kommit ner från Härlighetens berg då han möts av en folkskara, och en person i mängden ber om hjälp på sin sons vägnar: »En ande hugger tag i honom så att han skriker till, och den sliter i honom så att fradgan står ur munnen. När anden äntligen ger sig av har den nästan gjort slut på honom« (Luk 9:39). »Medan pojken ännu var på väg fram kastade demonen honom till marken och slet och ryckte i honom« (Luk 9:42). I Markusevangeliet, som beskriver denna händelse mera utförligt (Mark 9:14–29), nämns även symtom som skärande av tänder och stelhet i kroppen. Det går ju knappast att inte se likheten av dessa symtom med dem som uppkommer vid ett toniskt-kloniskt epileptiskt anfall. I denna berättelse framgår det klart att sjukdomen, »epilepsin«, beror på en oren ande eller demon och att pojken botades när anden avlägsnades. I Markusevangeliets version av berättelsen beskrivs även att anden ofta hade kastat pojken i både eld och vatten för att ta livet av honom. Således kunde denna orena ande eller demon ge upphov till både livsfarliga brännskador och risk för drunkning.

Utöver sjukdom som förklaras av demonbesättelser finns det också belägg för situationer där sjukdom kan orsakas av demoner eller onda andar som inte tar komplett kontroll över offret. Det finns alltså en distinktion mellan att vara besatt och att vara plågad av en demon. För det första: när ett offer plågas av en demon finns det inte någon anledning att kasta ut denna, eftersom plågan verkar vara pålagd offret utifrån. För det andra saknas typiska symtom i en besättelse, och för det tredje verkar

det inte finns någon anledning för den som botar plågan att prata med demonen – vilket man annars ofta ser, till exempel när Jesus är i begrepp att kurerar olika demonbesatta personer. För det fjärde ses själva offret som plågas i ett positivt ljus.

Följande berättelse från Lukasevangeliet får tjäna som ett belysande exempel på ovanstående fyra punkter. Jesus undervisar i en synagoga på sabbaten: »Där fanns en kvinna som hade plågats av en sjukdomsande i arton år. Hon var krokryggig och kunde inte räta på sig« (Luk 13:11). Jesus kallade henne till sig, proklamerade att hon var fri från sjukdom, lade sina händer på henne, och hon kunde räta på sig. Lite längre fram i texten står det att hon var »... en Abrahams dotter som Satan har hållit bunden i arton år« (Luk 13:16). Från dessa meningar och berättelsen i stort framkommer att:

(I) Kvinnan botades av Jesus via handpåläggning, inte någon exorcism;

(II) Kvinnan var bunden av Satan, men inte kontrollerad av honom. Därför fanns heller inga tecken på några specifika symtom såsom konvulsioner, etc. I stället hade kvinnan varit bunden av en ryggsjukdom, troligen spondylitis ancylopoietica;

(III) Ingen konversation var nödvändig mellan Jesus och sjukdomsanden;

(IV) Kvinnan sågs i ett positivt ljus; hon var en Abrahams dotter, dvs en äkta israelit, en av Guds utvalda.

Sjukdom kunde också vara en konsekvens av onda krafter. I Apostlagärningarnas sista kapitel finns en liten berättelse om Paulus som har strandat på Malta och blivit ytterst vänligt bemött av de inhemska på ön: »Paulus drog ihop ett fång torrt ris, och då han lade det på elden kom en huggorm fram på grund av värmen och högg sig fast vid hans hand. När de infödda såg ormen hänga från handen på honom sade de till varandra: 'Den där mannen måste vara en mördare. Han har räddats från havet, men rättvisans gudinna ville inte att han skulle få leva.' Men Paulus skakade av sig ormen i elden och tog ingen skada« (Apg 28:3–4).

Om man ser ormbettat som en händelse som bara inträffade även tillfällighet, kan denna lilla berättelse lätt hamna under rubriken »Sjukdom orsakad av en naturlig orsak«. Men det finns mycket i texten som trots allt talar för att det är andra krafter som är verk-samma. Dels kan man i ormen se en attack av en fiende, Satan, som orsak till skadan/förgiftningen, om man återkopplar till tidigare verser i Lukasevangeliet: »Han svarade: 'Jag har sett Satan slungas ner från Himlen som en blix. Ja, jag har gett er makt att trampa på ormar och skorpioner och stå emot fiendens hela styrka, och ingenting skall skada er« (Luk 10:18–19). Dels kan man även här, i ljust av maltesernas tro på rättvisans gudinna, se en annan kraft från omgivningen som i likhet med magiker, kungar, judiska auktoriteter etc, ständigt söker trotsa Guds vilja.

En uppfattning i NT, om vilken det råder stor enighet, är tanken om att Gud själv kan vara orsak till sjukdom. Gud beskrivs som verksam såväl direkt som indirekt, till exempel genom änglar. Grunden för den gudomliga interventionen är ofta någon försyndelse. Sjukdomarna har ofta ett pedagogiskt syfte, men inte sällan handlar det om ett straff. I Lukasevangeliets första kapitel läser vi om löftet som prästen Sakarias fick om Johannes döparens födelse. En Herrens äng-

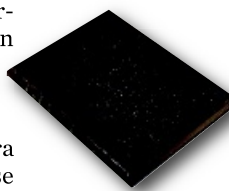

LÄKAREN LUKAS

som omtalas även i andra fornkristna texter från Nya testamentets tid anses vara författaren till Lukasevangeliet, daterat till 70-talet e Kr.

LUKASEVANGELIET berättar på flera ställen om sjukdomar och sjuka människor. Texten anger olika förklaringar till de enskilda fallen.

APOSTLAGÄRNINGARNA som dateras till 80-talet e Kr vimlar också av hellenistiska diagnoser av såväl naturlig som övernaturlig etiologi.

el, Gabriel, uppenbarade sig för honom och gav honom glädjebudet. Men Sakarias ville ha visshet om att detta verkligen skulle ske. Han återopade sin egen och sin frus höga ålder som ett dilemma. Då fick han följande besked från ängeln: »Men du skall bli stum och inte kunna tala förrän den dag då detta sker, eftersom du inte trodde på mina ord« (Luk 1:20).

I denna text framkommer det klart och tydligt att Sakarias, en rättfärdig man, blir uppläxad av Herrens ängel för sin brist på tro. Låxan blir i form av en tillfällig »expressiv afasi«. Stumheten kan i detta sammanhang ses som ett pedagogiskt verktyg från Gud som på sikt har syftet att styrka Sakarias i hans tro.

Ett annat exempel på Gud som orsak till sjukdom finns i Apostlagärningarna kapitel nio. I denna kända berättelse läser vi om Saul (Paulus) som »rasade av mordlust« mot Herrens lärjungar och inget annat önskad än att få dem fångslade. På vägen till Damaskus omgavs han plötsligt av ett bländande ljussken och en röst sade: »Saul, Saul, varför förföljer du mig?« Han får veta att rösten stammar från Jesus. »Saul reste sig upp, men fast hans ögon var öppna kunde han inte se. De tog honom då vid handen och ledde honom in i Damaskus« (Apg 9:8). Saul drabbas i denna berättelse av blindhet. Denna åkomma kan ses som ett straff för hans ivriga förföljelser av den kristna kyrkan, men också som ett medel på vägen till hans egen tro på Jesus.

Guds plågor i NT kan å ena sidan vara organspecifika, lokaliserade sjukdomar såsom stumhet eller blindhet, men i vissa extrema fall leder en överskridelse av Guds ordning ända till döden. I Apostlagärningarna leder Guds straff till döden hela tre gånger. Först är det ett gift par, Ananias och Sappheira, som råkar illa ut. Inom den tidiga kristna församlingen rådde egendomsgemenskap, man hade allt gemensamt. Ananias hade sålt en egendom, men i stället för att tillföra gemenskapen hela denna summa undanhöll han en del för sig själv och sin fru. När han överlämnade pengarna till apostlarna sade Petrus: »'Hur kunde du komma på tanken att göra så? Det är inte människor du försökt lura, utan Gud.' Vid de orden föll Ananias död ner, och alla som hörde på greps av stor fruktan« (Apg 5:4–5). Senare dog även hans fru på liknande sätt. De fick sitt straff för att de försökt förfälska den helige andens arbete genom att ljuga för Gud. Senare i Apostlagärningarna är det Herodes som, då han inte ger Gud äran, blir slagen av en Herrens ängel och uppäten av maskar (Apg 12:23).

I denna genomgång av orsaker till sjukdom utifrån ett nytestamentligt perspektiv kan man se att etiologin kan bero på naturliga eller neutrala orsaker, demoner eller Gud.

Texterna är inte alltid helt lätta att tyda. Ett sådant svårigenomskådat ställe finns i Andra Korinthierbrevet med berättelsen om Paulus och hans svaghet: »Och för de väldiga uppenbarelsernas skull, för att jag inte skall bli högfärdig, har jag fått en tagg som sticker mig, en ängel från Satan som misshandlar mig så att jag inte blir högfärdig« (2 Kor 12:7). Paulus verkar syfta till de uppenbarelser han fick när han blev uppryckt till den tredje himlen, och i berättelsen framkommer att det är Gud som är den ursprungliga orsaken till hans lidande, för att han inte ska bli för högfärdig. Trots detta är bilden av en tagg – liknande ett trauma orsakat av ett vasst föremål – mycket naturlig i sin utformning och Satan är också på något sätt involverad i Pauli lidande.

Isak Lindstedt
specialistläkare, Trollhättan